

**ІНСТИТУТ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ПРАВА
УКРАЇНИ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ І ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ)**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Поняття звільнення від кримінальної відповідальності	7
1.2. Видова характеристика звільнення від кримінальної відповідальності ...	11
РОЗДІЛ 2. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НОРМ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРАВА УКРАЇНИ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ І ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ).....	13
2.1. Звільнення від кримінальної відповідальності за національним законодавством та законодавством інших пострадянських країн	13
2.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за національним законодавством та законодавством окремих європейських країн.....	18
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	26

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з гарантій функціонування сучасного демократичного суспільства є вчасне виявлення правопорушників, які вчинили суспільно небезпечні діяння, і притягнення їх до відповідальності. Кримінальна відповідальність у вигляді конкретного виду покарання служить уроком не тільки для злочинця, а й прикладом для всіх інших членів соціуму. Проте, не завжди необхідно піддавати особу негативному державному осуду за вчинене, адже, за наявності певних обставин, доцільніше застосувати до неї звільнення від кримінальної відповідальності. Саме тому цей інститут відіграє важливе значення на шляху досягнення цілей кримінального закону.

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та її персональний склад. Відповідно до пп. 2 п. 4 вказаного Положення, одним із її завдань є підготовка й узагальнення пропозицій стосовно змін до, зокрема, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства. Робоча група з питань розвитку кримінального права є однією з шести утворюваних у складі Комісії з питань правової реформи (п. 9 Положення) [1]. У зв'язку з цим актуальними є наукові напрацювання з окремих питань розвитку кримінального права, що можуть стати основою для кримінально-правового нормотворення вже в короткостроковій перспективі. Окремі з таких проблемних питань належать до інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Порівняльно-правовий аспект дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє з'ясувати, яким чином цей інститут функціонує та застосовується у різних державах та, на основі цього, виокремити можливі шляхи удосконалення досліджуваного інституту в Україні за допомогою запозичення відповідного зарубіжного досвіду. З огляду на це, ця тема є актуальною.

Об'єктом роботи є інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Предметом дослідження є порівняльно-правовий аспект інституту звільнення від кримінальної відповідальності (на прикладі права України та пострадянських і окремих європейських держав).

Метою наукового дослідження є виявлення недоліків правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності та формулювання пропозицій для його вдосконалення на основі порівняння українського та зарубіжного досвіду функціонування норм досліджуваного інституту.

Відповідно до мети дослідження, поставлено такі **завдання**:

- 1) визначити основні підходи до поняття звільнення від кримінальної відповідальності та сформулювати дефініцію цього поняття;
- 2) окреслити видову характеристику звільнення від кримінальної відповідальності;
- 3) охарактеризувати норми, за допомогою яких здійснюється правове регулювання звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві пострадянських країн;
- 4) на основі порівняння норм про звільнення від кримінальної відповідальності національного законодавства з нормами законодавства інших пострадянських країн, виокремити можливі шляхи удосконалення норм законодавства України про звільнення від кримінальної відповідальності;
- 5) висвітлити положення законодавства деяких європейських країн щодо звільнення від кримінальної відповідальності;
- 6) на основі порівняльно-правового аналізу норм кримінального законодавства України та деяких країн Європи, запропонувати шляхи удосконалення норм про звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві України.

Відповідно до поставлених мети та завдань була обрана **методологічна основа** дослідження. Використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Діалектичний метод, зокрема, був застосований під час аналізу базових теоретичних даних про досліджуваний інститут. Застосування аналітичного методу виражається в узагальненні позицій вчених щодо звільнення від

кримінальної відповідальності. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод застосовувався під час дослідження норм про звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві України, інших пострадянських країн та деяких країн Європи і з'ясуванні спільних та відмінних рис звільнення від кримінальної відповідальності в національному праві та праві зарубіжних країн. За допомогою формально-логічного методу проаналізовано норми чинного законодавства України та інших країн, та, з використанням методу моделювання, запропоновано пропозиції щодо вдосконалення норм, якими регулюється інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Теоретичну основу дослідження складають норми національного законодавства України та законодавства зарубіжних країн, а також праці науковців, як вітчизняних, так і іноземних. У різні періоди розвитку науки кримінального права багато відомих вчених приділяли увагу дослідженню інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема Х. Д. Алікперов, П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. С. Єгоров, С. Г. Келіна, О. В. Ковітіді, О. С. Козак, О. М. Лемешко, В. Т. Маляренко, Т. Б. Ніколаєнко, В. Ч. Песлякас, П. В. Хряпінський, В. І. Чижаєв, С. С. Яценко та інші.

Наукова новизна дослідження. У роботі, на основі порівняння норм національного законодавства України, законодавства пострадянських та деяких європейських держав, запропоновані можливі шляхи удосконалення правової регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Україні.

Теоретична значимість проведеного дослідження полягає у тому, що описані проблемні аспекти функціонування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та запропоновані шляхи їхнього вирішення сприятимуть розвитку доктрини порівняльного кримінального права та кримінального права України у сфері застосування заходів, альтернативних кримінальному покаранню.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані для удосконалення норм законодавства України про звільнення від кримінальної відповідальності. Крім цього,

положення роботи можуть слугувати підставою для розроблення спецкурсів для бакалаврантів і магістрантів спеціальностей «Міжнародне право», «Право» та «Правоохоронна діяльність», які стосуються більш детального вивчення звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі регулювання цього інституту в зарубіжних країнах, а також можуть використовуватися під час викладання дисциплін «Порівняльне кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Кримінальне право України» тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження опубліковано у фаховому виданні «Журнал східноєвропейського права» (№ 73, 2020 р.). Положення й висновки, наведені в дослідженні, також обговорено на Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Верховенство права очима правників-початківців» (2018 р.), де автор виступив із доповіддю (*сканкопії статті та тез додаються*). **Впровадження результатів** наукової роботи здійснюється у діяльності громадської організації «ГРОМАДЯНСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ» з огляду на те, що результати вказаного дослідження містять низку наукових та практичних положень, які є суттєвими у діяльності громадської організації як суб'єкта правових відносин, а також суб'єкта правотворчості.

Структура наукової роботи зумовлена метою та завданнями дослідження та складається зі вступу, двох розділів, які містять в собі чотири підрозділи, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Поняття звільнення від кримінальної відповідальності

Дослідження багатовікової історії людства свідчить про те, що злочинність – постійний супутник його існування та розвитку і, як зазначає І. Г. Богатирьов, є однією з найгостріших проблем суспільства [2, с. 44]. Проблема ефективного запобігання («виявлення та подолання умов і причин» [3, с. 8]) цьому явищу становить собою вид законодавчої та соціально політичної діяльності яка потребує удосконалення і узгодженості [4, с. 50]. Тому, саме для боротьби з найбільш небезпечними проявами злочинності у нормативно-правових актах різних держав передбачено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів. Законодавство України не є винятком. В Кримінальному кодексі України (далі – КК України) також встановлена відповідальність за вчинення найбільш суспільно небезпечних діянь.

Кримінальну відповідальність можна визначити як офіційне засудження державою і суспільством вчиненого діяння і особи, яка його вчинила, виражене в застосуванні до останньої покарання і (або) інших заходів кримінально-правового впливу. Дійсно, висловлюючи негативну оцінку суспільно небезпечному діянню, законодавець його криміналізує, а правопорушник, за його вчинення, підлягає державному осуду. Проте, цілей відповідальності можна досягти не лише за допомогою заходів карального правосуддя, а й шляхом застосування заохочувальних кримінально-правових норм, в тому числі норм, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності (далі – ЗВКВ).

Кожна галузь права, як і всі підгалузі, інститути, субінститути й навіть окремі правові норми мають власну, здебільшого більш вузьку й однорідну, превентивну мету, яка зазвичай визначається предметом правового регулювання відповідної галузі права та цілями (призначенням) її існування

[5, с. 28]. Продовжуючи цю думку, слід зазначити, що метою кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності є запобігання обмеженню прав людини шляхом притягнення порушника до кримінальної відповідальності, не пропорційної її цілям.

Необхідність і обґрунтованість закріплення таких норм пов'язана з певною спрямованістю кримінальної політики держави. Політичні, соціально-економічні та суспільні потреби є основою формування такої політики, а її основна мета – створення кримінального законодавства, що відповідає потребам людини, суспільства та держави, та його ефективне застосування на практиці. Тому, застосування покарання не завжди є єдиним шляхом до досягнення мети відповідальності, оскільки можна застосувати альтернативу такому покаранню, чим і є ЗВКВ.

Багато питань, пов'язаних з досліджуваним інститутом, все ще залишаються дискусійними в науці кримінального права. Це ж стосується і дефініції самого поняття ЗВКВ. Не зважаючи на велику кількість його трактувань, можна виокремити декілька основних підходів до визначення ЗВКВ.

Як зазначає С. Г. Келіна, ЗВКВ є відмовою держави від негативної оцінки поведінки особи у формі обвинувального вироку [6, с. 28]. Така позиція однією з перших з'явилася в науці кримінального права і пов'язана з розумінням кримінальної відповідальності в ретроспективному аспекті, як обов'язку особи зазнати негативних наслідків за вчинення злочину, які втілюються у вигляді кримінального покарання. Хоча така позиція і відображає суть досліджуваного інституту, але, при цьому, така відмова розуміється лише в процесуальному аспекті без урахування матеріально-правових підстав застосування ЗВКВ.

Відповідно до точки зору М. О. Беляєва та В. В. Орехова, ЗВКВ є заснованою на кримінальному законі і вираженою в рішенні суду відмовою від застосування до винного ретроспективної кримінальної відповідальності, якщо дотримання ним позитивних вимог кримінального закону може бути забезпечено іншими заходами примусу [7, с. 389]. З одного боку, таке

визначення містить обґрунтування доцільності застосування норм про ЗВКВ. Проте, з іншого, звільнення від відповідальності не є заходом примусу, це інститут заохочувального характеру, який повинен застосовуватися на засадах добровільності з боку правопорушника, у зв'язку з усвідомленням ним можливості уникнути негативних наслідків у вигляді кримінального покарання за вчинене ним діяння.

Ще один підхід передбачає, що ЗВКВ – це відмова від застосування заходів кримінально-правового характеру до винної особи внаслідок втрати нею суспільної небезпечності, або в силу її позитивної постзлочинної поведінки, або внаслідок закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [8, с. 15]. Фактично, держава відмовляється від обмеження прав і свобод винного та вважає, що особа втратила суспільну небезпечність у разі, якщо нею були виконані встановлені законом вимоги. Недоліком цього підходу є ігнорування процесуального аспекту застосування ЗВКВ. Водночас, достатньо широко враховуються матеріально-правові підстави його застосування.

Вищевказаного підходу щодо визначення ЗВКВ притримуються багато сучасних науковців. Зокрема В. С. Єгоров тлумачить ЗВКВ як незастосування до правопорушника передбачених законом негативних наслідків, якщо суспільна небезпечність такої особи суттєво знизилася, або взагалі перестала існувати [9, с. 50]. А Ю. В. Баулін розуміє цей термін як передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, визначених КК України [10, с. 58].

Також ЗВКВ можна розуміти як виражену у відповідному процесуальному акті безумовну або умовну відмову держави від офіційного визнання особи винною у вчиненні злочину і – як наслідок цього – від її засудження та покарання. Такого підходу дотримується, зокрема, А. В. Єндольцева [11, с. 85-86]. Вважаємо, що використання такої позиції не є обґрунтованим з точки зору того, що відмова держави від визнання особи винною означає, що до неї не можуть бути застосовані будь-які кримінально-

правові категорії: ні покарання, ні звільнення від покарання, ні ЗВКВ. Процесуальною формою вираження такого рішення держави є виправдувальний вирок суду, а не ухвала про ЗВКВ, оскільки невинна особа не повинна вчиняти будь-яких дій для того, щоб довести свою невинуватість або бути звільненою від відповідальності, а застосування однакових мір як до винної, так і до невинуватої особи свідчить про порушення принципу справедливості призначення покарання і ставить під сумнів доцільність кримінальної відповідальності в цілому.

В свою чергу, в п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. №12, ЗВКВ визначене як відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України» [12]. Хоча зазначена дефініція і є, по суті, офіційним тлумаченням ЗВКВ, проте, вважаємо, що вона втратила свою актуальність і не відповідає сучасним реаліям розвитку кримінально-правової науки і практики. Зокрема, хоча і зазначено, що, фактично, держава відмовляється від застосування до особи каральних заходів, проте не конкретизовано чому саме така відмова наявна [13]. З огляду на це, та на відсутність у КК України визначення поняття ЗВКВ, підтримуємо думку О. В. Степаненко, яка пропонує таке визначення досліджуваного поняття:

«Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, у випадках, передбачених цим Кодексом, установлених законом обмежень певних прав і свобод, оскільки завдання кримінального законодавства можуть бути (або вже) досягнуті без притягнення її до кримінальної відповідальності» [14, с. 146].

Вважаємо, що закріплення у КК України такого визначення більш точно відобразить призначення досліджуваного інституту, оскільки його застосування

є не лише проявом милосердя держави відносно особи, яка вчинила злочин, а ґрунтується на тому, що цілі покарання досягаються без фактичного притягнення винного до кримінальної відповідальності.

1.2. Видова характеристика звільнення від кримінальної відповідальності

Передбачені кримінальним законом види ЗВКВ можна класифікувати за різними критеріями.

Так, залежно від того, правом чи обов'язком суду є ЗВКВ, виокремлюють два види такого звільнення: імперативне (обов'язкове) та дискреційне (факультативне). Факультативним є звільнення, передбачене ст. 47 КК України (передача на поруки), ст. 48 КК України (зміна обстановки) та ч. 1 ст. 97 КК України (звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності і застосуванням примусових заходів виховного характеру). Це означає, що за наявності підстав і умов, передбачених зазначеними статтями, суд не зобов'язаний, але має право звільнити особу від кримінальної відповідальності. В усіх інших випадках вимога закону про ЗВКВ є імперативною, тобто такою, що зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності (наприклад, під час дійового каяття або примирення з потерпілим, а також після закінчення строків давності і при спеціальних видах звільнення, передбачених в Особливій частині КК України) [15; 16; 17].

Залежно від ознак наявності чи відсутності певних умов ЗВКВ розрізняють звільнення безумовне та умовне. Безумовне звільнення означає, що особа звільняється від відповідальності остаточно. Таке звільнення не ставиться в залежність від подальшої поведінки особи після ухвалення рішення про її звільнення. Якщо, наприклад, особа, яка була звільнена на підставі ст. 45 КК України (дійове каяття), після звільнення вчинить новий злочин, ця обставина не може вплинути на раніше прийняте рішення про звільнення її від відповідальності. З цього погляду всі види ЗВКВ є безумовними, крім двох, а саме: ЗВКВ з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи або

організації (ст. 47 КК України) та ЗВКВ неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97 КК України) [15; 17]. Під час застосування умовного звільнення до особи ставляться певні вимоги щодо її поведінки, після порушення яких вона може бути притягнута до відповідальності за раніше вчинений злочин [18].

Також види ЗВКВ класифікуються за сферою поширення. Беручи до уваги цей критерій розрізняють загальні та спеціальні види ЗВКВ. Загальні види передбачені ст. 45-49, 97, 106 Загальної частини КК України. Спеціальні види закріплені в статтях Особливої частини КК України, зокрема у ст. ст. 111, 114, 175, 309, 401 тощо [15; 18].

У науці кримінального права існує думка про необхідність уніфікації видів ЗВКВ та згрупування всіх норм, які стосуються цього інституту, в єдиний масив норм для чіткішого розуміння їхньої системи. Така позиція є досить логічною щодо видів ЗВКВ, передбачених Загальною частиною КК України, адже відсутність такої системи створює труднощі в розумінні сутності видів звільнення. Так, одним із способів вирішення таких труднощів є зазначення в Розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» відповідних посилань на ст. 97, ст. 106 та статті Особливої частини КК України.

Враховуючи наведені міркування, можна доповнити відповідний розділ наступним положенням: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених розділом IX, ст. ст. 97, 106 цього Кодексу, а також у випадках, передбачених Особливою частиною цього Кодексу».

Що стосується згрупування підстав ЗВКВ, передбачених Особливою частиною КК України, в єдиний масив норм, то з такою позицією дуже важко погодитися, адже дуже важко уявити одну кримінально-правову норму, яка б охопила все різноманіття ситуацій, передбачених наразі компромісними (заохочувальними) нормами Особливої частини ККУ. З огляду на це, вважаємо таку позицію досить неоднозначною та не можемо підтримати її.

РОЗДІЛ 2. РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НОРМ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ПРАВА УКРАЇНИ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ І ОКРЕМИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ)

2.1. Звільнення від кримінальної відповідальності за національним законодавством та законодавством інших пострадянських країн

Кримінально-правові норми, що регулюють підстави та умови застосування інституту ЗВКВ, містяться в кримінальному законодавстві більшості пострадянських країн. Загалом, регламентацію досліджуваних суспільних відносин кардинально не змінено відтоді, як ці країни перестали застосовувати досить уніфіковане законодавство, вийшовши зі складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік і набувши незалежності та суверенності, зокрема юридичної, що виявляється в окремій правовій системі. Так, порівняльний аналіз кримінального законодавства України та законодавства інших пострадянських країн дозволяє зробити висновок, що деякі підстави ЗВКВ, зокрема дійове каяття, примирення винного з потерпілим, закінчення строків давності вчинення злочину, застосування примусових заходів виховного впливу до неповнолітніх, спеціальні підстави, передбачені статтями Особливої частини КК України, містяться в тому чи іншому вигляді в кримінальному законодавстві багатьох із цих країн. У той же час, є низка суттєвих відмінностей у нормах, якими регламентується інститут ЗВКВ у цих країнах.

Загальною підставою ЗВКВ для всіх пострадянських країн є звільнення у зв'язку зі спливом строків давності. Правила обчислення строків, підстави для зупинення та переривання строків давності, в цілому, регламентуються однаково. Що стосується самих строків, то кожна країна встановлює власні строки з урахування реалій правового та суспільного життя. КК України, наприклад, встановлює такі строки давності:

1) два роки – за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі;

2) три роки – за вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі;

3) п'ять років – за вчинення злочину середньої тяжкості;

4) десять років – за вчинення тяжкого злочину;

5) п'ятнадцять років – за вчинення особливо тяжкого злочину [15].

Одними із найгуманніших є строки давності, встановлені у кримінальному законі Киргизької Республіки:

1) один рік – за вчинення злочину невеликої тяжкості;

2) три роки – за вчинення менш тяжкого злочину;

3) сім років – за вчинення тяжкого злочину;

4) десять років – за вчинення особливо тяжкого злочину [19].

Загальним правилом для пострадянських країн є незастосування строків давності до осіб, які вчинили злочини проти миру та безпеки людства.

Проте, деякі підстави ЗВКВ, які закріплені в законодавстві деяких із цих країн не застосовуються в кримінальному законі України. Так, звільнення на підставі добровільної відмови закріплено в кримінальних кодексах Молдови і Туркменістану [20; 21]. Добровільна відмова тут розуміється у тому ж значенні, що закріплено в КК України [15].

За національним законодавством, особа, яка відмовилася від доведення злочину до кінця, взагалі не підлягає кримінальній відповідальності. Суть такої відмови полягає в повному і остаточному бажанні не продовжувати злочинну діяльність, в результаті чого особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за відсутністю складу злочину. Така особа буде підлягати відповідальності лише у тому разі, якщо вже вчинене нею діяння містить ознаки складу злочину, передбаченого кримінальним законом [15].

В цьому контексті важливим є момент закінчення злочинної діяльності: у випадку добровільної відмови вона не доводиться до кінця, у випадку ЗВКВ – злочинна діяльність закінчена, в діянні встановлено склад злочину і держава, в

силу позитивної постзлочинної поведінки правопорушника, відмовляється від свого права на офіційне засудження, тоді як після добровільної відмови право на такий осуд навіть не виникає. З огляду на зазначене, вважаємо підхід, передбачений у КК України цілком правильним.

Кримінальним законом Республіки Молдова також закріплено умовне ЗВКВ. Таке звільнення можливо у випадку, якщо було вчинено злочин невеликої або середньої тяжкості. Обов'язковою умовою такого звільнення є визнання правопорушником своєї вини. При цьому, така особа не має становити суспільної небезпеки у зв'язку з чим її виправлення може бути можливим без притягнення такої особи до кримінальної відповідальності [20].

Під час застосування такої підстави ЗВКВ на особу протягом року можуть бути покладені наступні обов'язки:

- 1) не покидати населений пункт в якому особа постійно проживає без відповідного дозволу компетентного органу;
- 2) повідомляти компетентний орган про зміну місця проживання;
- 3) не вчиняти злочини та інші правопорушення;
- 4) займатися трудовою або навчальною діяльністю;
- 5) пройти спеціальну лікування тощо [22].

Якщо особа виконує покладені на неї обов'язки та дотримується усіх встановлених правил, вона звільняється від кримінальної відповідальності. У тому разі, якщо правопорушник не дотримується таких вимог, він притягується до кримінальної відповідальності в загальному порядку [22].

У КК України норми про умовне звільнення стосуються умовно-дострокового звільнення особи від відбування покарання. Так, на відмінно від умовного ЗВКВ, яке застосовується у Республіці Молдова, умовне звільнення від покарання тягне за собою судимість та може бути призначено лише після відбуття особою певних, встановлених для кожної категорії злочинів, строків покарання. При цьому, на особу може бути покладено схожі обов'язки [15].

Вважаємо, що такий вид звільнення як умовне ЗВКВ може бути застосовано і вітчизняним законодавцем. Не зважаючи на те, що КК України

все ж містить норми про умовні види ЗВКВ, проте таке звільнення може бути застосовано лише до певних категорій осіб. У випадку ж умовного звільнення, йдеться про розповсюдження його дії на всіх осіб, які виконали необхідні умови. Ідея покладення на особу додаткових обов'язків під час застосування до неї ЗВКВ, на наш погляд, є дуже доречною. Так, вважаємо, що потенційна можливість заміни умовного ЗВКВ на реальне покарання у випадку невиконання особою покладених на неї обов'язків може служити додатковою гарантією того, що особа утримається від негативної посткримінальної поведінки та вчинення правопорушень, зокрема кримінальних.

ЗВКВ за перевищення меж необхідної оборони передбачено тільки кримінальним законом Республіки Казахстан, тоді як кримінальне законодавство України відносить необхідну оборону до обставин, що виключають злочинність діяння, а за перевищення меж такої оборони особа підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах [21; 15].

Підставою для такого звільнення виступає перевищення особою меж необхідної оборони внаслідок страху або переляку, викликаного суспільно небезпечним посяганням. Звільнення за вказаною підставою можливе після вчинення будь-яких злочинів, проте Кримінальний кодекс Республіки Казахстан, так само як і КК України, передбачає відповідальність за вбивство, вчинене з перевищенням меж необхідної оборони, і за заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю з перевищенням меж необхідної оборони [23; 15].

Кримінальними кодексами Республіки Білорусь та Республіки Молдова встановлено таку підставу для ЗВКВ як звільнення з притягненням винного до адміністративної відповідальності [24; 20]. За законодавством Республіки Білорусь застосування цієї кримінально-правової норми можливе за умови вчинення вперше злочину, що «не представляє великої суспільної небезпеки», у разі відшкодування збитків або сплати доходу, отриманого злочинним шляхом, якщо буде визнано, що виправлення винної особи можливо без застосування покарання або інших заходів кримінальної відповідальності. В результаті такого звільнення можуть бути призначені наступні види адміністративних

стягнень: штраф, виправні роботи та адміністративний арешт [24]. У Республіці Молдова особа може бути звільнена від відповідальності на цій підставі у разі вчинення вперше злочину невеликої або середньої тяжкості, визнання вини, відшкодування завданих злочином збитків і якщо буде встановлено, що її виправлення можливе без притягнення до кримінальної відповідальності. До таких осіб можуть бути застосовані наступні адміністративні покарання: штраф та адміністративний арешт [20].

Дещо схожим до заходів адміністративної відповідальності є закріплений в Кримінальному кодексі Російської Федерації такий загальний вид ЗВКВ, як звільнення з призначенням судового штрафу, яке може бути застосоване у випадку вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості за умови, що правопорушник відшкодує завдані злочином збитки або іншим чином усуне негативні наслідки вчиненого діяння [25].

Ідея про застосування ЗВКВ з притягненням особи до адміністративної відповідальності, є, на нашу думку, досить цікавою. Так, застосування заходів адміністративної відповідальності буде досить обґрунтованим кроком у випадках, коли йдеться, наприклад, про недотримання особою покладених на неї обов'язків. Показовим в цьому сенсі є Розділ Х КК України (злочини проти безпеки виробництва). Також, застосування таких заходів, як і наслідки їхнього застосування, є додатковою гарантією запобігання подальшому вчиненню особою нових злочинів, адже, з огляду на те, що застосування ЗВКВ не тягне судимості та не враховується у разі повторного вчинення особою будь якого передбаченого кримінальним законом злочину, можна лише приблизно передбачити та спрогнозувати подальшу «правомірну» поведінку особи. Термін в один рік, після спливу якого особа вважається такою, що не піддавалася адміністративному стягненню, є, також, своєрідним обмеженням на вчинення особою подальших неправомірних діянь, що превентивно впливає на правопорушника і забезпечує дотримання режиму «непосягання» на охоронювані законом суспільні відносини.

2.2. Звільнення від кримінальної відповідальності за національним законодавством та законодавством окремих європейських країн

Кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству деяких країн Європи поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» практично не відоме. Однак, схожим за правовими наслідками є інститут відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, за наявності підстав та умов, закріплених в законодавстві.

Інститут відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, є, по суті, можливістю уникнути кримінального покарання у випадку, якщо компетентний орган чи посадова особа визнає недоцільним притягнення винного до відповідальності або встановить відсутність у справі публічного інтересу. Таким компетентним органом, як правило, є прокуратура.

Щодо підстав відмови від кримінального переслідування, то вони різняться від підстав ЗВКВ, передбачених національним законодавством, проте схоже формулювання таких підстав можна зустріти і в законодавстві інших країн. Наприклад, однією з підстав відмови від переслідування в Нідерландах є сплив строків давності вчинення злочину [26].

В Шотландії, наприклад, рішення про початок кримінального переслідування приймається службою прокурорів-фіскалів, які наділені широкими дискреційними повноваженнями, в тому числі мають право відмовитися від кримінального переслідування особи з огляду на недоцільність такого переслідування. Проте, у випадку зміни своєї думки, прокурор-фіскал має право знову відновити переслідування в межах строків давності притягнення до кримінальної відповідальності [27, с. 80-82].

Право на відкриття провадження і пред'явлення обвинувачення також належить прокуратурі і в Федеративній Республіці Німеччина, яка в своїй діяльності керується принципом доцільності. Це, у свою чергу, дозволяє відмовитися від подальшого підтримання обвинувачення як в провадженні без обтяжуючих обставин, так і у провадженні, де такі обставини наявні.

Керуючись принципом доцільності, прокуратура вправі також відмовитися від кримінального переслідування у справах, які стосуються малозначних діянь, якщо інші кримінальні правопорушення, вчинені особою, мають більшу перевагу, а також в інших випадках, коли публічний інтерес у справі «відходить на задній план» [28, с. 196].

Згідно з кримінальним процесуальним законом Федеративної Республіки Німеччина, у провадженнях, які стосуються вчинення кримінальних проступків, прокурор вправі за згодою компетентного судового органу відмовитися від кримінального переслідування обвинуваченого у разі, якщо вина правопорушника незначна і суспільний інтерес у кримінальному переслідуванні відсутній [29].

Проте в деяких випадках не потрібен навіть такий дозвіл. Зокрема, якщо вчинене правопорушення було направлене проти чужого майна і не тягне тяжкого покарання, а також якщо ним завдана незначна шкода [27].

Кримінальне процесуальне законодавство Франції також закріплює право прокурора відмовитися від кримінального переслідування особи з огляду на його недоцільність [30].

Такий вид відмови від кримінального переслідування, як суміжний з ЗВКВ інститут, не є альтернативним способом вирішення кримінально-правового конфлікту. Так, така відмова направлена, скоріше, на розвантаження судової та правоохоронної системи та засобом економії процесуальної репресії. Водночас, як і ЗВКВ, відмова від кримінального переслідування базується на принципі доцільності.

Кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство деяких країн Європи містить також і інші підстави відмови від кримінального переслідування особи. Найбільш цікавими підставами є: попередження (Англія), відмова у зв'язку з малозначними додатковими покараннями (Федеративна Республіка Німеччина), кримінальний припис (Франція).

Попередження не тягне за собою жодних правових наслідків. Участь потерпілого у такому процесі необов'язкова, проте він може брати участь в цій

процедурі та заявляти клопотання про стягнення збитків або публічне вибачення. За серйозні правопорушення, як вид попередження, може бути призначений штраф, також особу можуть зобов'язати пройти курс лікування [31].

В українському законодавстві попередження є видом адміністративної відповідальності. Це найменш суворе адміністративне стягнення, яке застосовується за незначні проступки. Таким чином держава намагається проінформувати правопорушника про те, що його поведінка неправомірна і запобігти подальшому порушенню ним норм права.

Досить неординарною підставою для відмови від кримінального переслідування є відмова у зв'язку з малозначними додатковими покараннями. Відповідно до законодавства Федеративної Республіки Німеччина, прокуратура може відмовитися від кримінального переслідування особи у випадках, коли покарання чи міри виправлення і безпеки, які можуть бути призначені за вчинене правопорушення, малозначні в порівнянні з покаранням, призначеним за інше, більш тяжке правопорушення. Прокуратура також може відмовитися від переслідування, якщо покарання чи міри виправлення і безпеки, які призначаються винному за вчинення іншого діяння, достатні для досягнення цілей покарання і захисту правопорядку [29].

В кримінальному законодавстві України таку підставу для ЗВКВ впровадити неможливо, адже подібні положення суперечили б правилам призначення покарання за сукупністю. В таких випадках остаточне покарання призначається шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим або шляхом повного або часткового складання призначених покарань [15]. При цьому інший злочин, за вчинення якого може бути призначене менш суворе покарання, не відкидається через малозначність такого покарання, а отримує самостійну кримінально-правову оцінку.

Застосування інституту кримінального припису можливе за вчинення нетяжких правопорушень, до яких належать, наприклад, крадіжка, завдання легких тілесних ушкоджень та інші злочини, строк покарання за які не

перевищує трьох років позбавлення волі. Його застосування передбачає, що до того часу, поки рішення про відкриття провадження ще не було прийняте, прокурор може запропонувати винному вчинити такі позитивні дії: сплатити штраф, розмір якого залежить від тяжкості злочину; передати державі знаряддя вчинення злочину або предмети злочину; безкоштовно виконати суспільно корисну роботу; закінчити навчальний курс або отримати досвід роботи в організаціях, які займаються охороною здоров'я чи соціальним обслуговуванням. Також прокурор повинен запропонувати правопорушнику відшкодувати потерпілому завдані збитки [30; 32, с. 84].

Умови, на які погоджується особа, що вчинила злочин, викладаються в письмовому рішенні державного обвинувача. У випадку відмови або невиконання умов цього рішення винним, прокурор має право відновити кримінальне переслідування особи. Неухильне і повне виконання умов позбавляє державу права на подальше кримінальне переслідування особи за вчинення злочину, часткове – враховується під час призначення покарання, а відмова від виконання тягне за собою відкриття кримінального провадження на загальних підставах [30]. Такий інститут не застосовується в кримінальному праві України, проте вважаємо, що його дослідження має науковий інтерес з позиції покладення на особу, до якої застосовується ЗВКВ, обов'язків, не пов'язаних з відшкодуванням спричинених збитків.

Так, як і у випадках обґрунтування доцільності впровадження в українське законодавство такої підстави ЗВКВ, як звільнення з притягненням до адміністративної відповідальності, покладення на особу додаткових зобов'язань, у випадку невиконання яких остання може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, є гарантією «непорушення» законодавства як у період дії накладених обмежень, так і запобігання майбутній протиправній поведінці винного.

ВИСНОВКИ

Отже, в результаті проведеного дослідження було зроблено низку висновків. Зокрема, з'ясовано, що досить велика кількість питань, пов'язаних з інститутом звільнення від кримінальної відповідальності, залишаються дискусійними в науці і практиці застосування таких норм. Це стосується, зокрема, дефініції самого поняття «звільнення від кримінальної відповідальності». Так, хоча п. 1 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. №12 закріплює офіційне визначення такого звільнення, проте така дефініція втратила свою актуальність і не відповідає сучасним реаліям розвитку кримінально-правової науки і практики. Це, в свою чергу, породило існування багатьох теоретичних підходів до визначення досліджуваного поняття, на основі узагальнення яких та, підтримуючи думку О. В. Степаненко, найбільш вдалою видається застосування такої дефініції звільнення від кримінальної відповідальності:

«Звільнення від кримінальної відповідальності – це відмова держави від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, у випадках, передбачених цим Кодексом, установлених законом обмежень певних прав і свобод, оскільки завдання кримінального законодавства можуть бути (або вже) досягнуті без притягнення її до кримінальної відповідальності» [14, с. 146].

Передбачені кримінальним законом види звільнення від кримінальної відповідальності можна класифікувати за різними критеріями. Так, залежно від того, правом чи обов'язком суду є звільнення особи від кримінальної відповідальності, виокремлюють два види такого звільнення: імперативне (обов'язкове) та дискреційне (факультативне). За ознаками наявності чи відсутності певних умов звільнення від відповідальності розрізняють звільнення безумовне та умовне. За сферою поширення підстави звільнення від кримінальної відповідальності класифікують на загальні та спеціальні.

У науці кримінального права існує думка про необхідність уніфікації видів звільнення від кримінальної відповідальності та згрупування всіх норм,

які стосуються цього інституту, в єдиний масив норм для чіткішого розуміння їхньої системи. Така позиція є досить логічною щодо видів звільнення, передбачених Загальною частиною Кримінального кодексу України, адже відсутність такої системи створює труднощі в розумінні сутності видів звільнення і одним із способів вирішення таких труднощів є зазначення в Розділі IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» відповідних посилань на ст. 97, ст. 106 та статті Особливої частини Кримінального кодексу України. Враховуючи це, можна доповнити відповідний розділ таким положенням: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених розділом IX, ст. ст. 97, 106 цього Кодексу, а також у випадках, передбачених Особливою частиною цього Кодексу».

Кримінально-правові норми, що регулюють підстави та умови застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності, містяться в кримінальному законодавстві більшості пострадянських країн. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та законодавства таких країн дозволяє зробити висновок, що деякі підстави звільнення, зокрема дійове каяття, закінчення строків давності вчинення злочину, застосування примусових заходів виховного впливу до неповнолітніх, спеціальні підстави, містяться в тому чи іншому вигляді в кримінальному законодавстві багатьох із цих країн. Натомість, є низка суттєвих відмінностей у нормах, якими регламентується досліджуваний інститут у цих країнах.

Загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності для всіх пострадянських країн є звільнення у зв'язку зі спливом строків давності. Правила обчислення строків, підстави для зупинення та переривання строків давності, в цілому, регламентуються однаково. Що стосується самих строків, то кожна країна встановлює власні строки з урахування реалій правового та суспільного життя.

Щодо підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, регламентація яких відрізняється від підстав, закріплених кримінальним

законом України, то до них, зокрема, належать: добровільна відмова, перевищення меж необхідної оборони, умовне звільнення від відповідальності, звільнення із застосуванням заходів адміністративної відповідальності.

Умовне звільнення від відповідальності виражається у покладенні на особу певних обов'язків протягом певного періоду часу для того, щоб держава могла «переконатися» у виправленні та перевихованні особи. Хоча такий вид звільнення і не закріплений кримінальним законодавством України, вважаємо, що застосування останнього може мати перспективу. Так, ідея покладення на особу додаткових обов'язків під час застосування до неї звільнення від кримінальної відповідальності, на наш погляд, є дуже доречною, оскільки потенційна можливість заміни умовного звільнення на реальне покарання у випадку невиконання особою покладених на неї обов'язків може слугувати додатковою гарантією того, що особа утримається від негативної посткримінальної поведінки та вчинення правопорушень, зокрема кримінальних.

Ідея застосування звільнення від кримінальної відповідальності з притягненням винного до адміністративної відповідальності, що також не передбачено Кримінальним кодексом України як підстава для звільнення, є досить цікавою. Так, застосування таких заходів, як і наслідки їхнього застосування, є додатковою гарантією запобігання подальшому вчиненню особою нових злочинів, адже, з огляду на те, що застосування звільнення від кримінальної відповідальності не тягне судимості та не враховується у разі повторного вчинення особою будь якого передбаченого кримінальним законом злочину, можна лише приблизно передбачити та спрогнозувати подальшу «правомірну» поведінку особи. Визначений термін, після спливу якого особа вважається такою, що не піддавалася адміністративному стягненню, є, також, своєрідним обмеженням на вчинення особою подальших неправомірних діянь, що превентивно впливає на правопорушника і забезпечує дотримання режиму «непосягання» на охоронювані законом суспільні відносини.

Кримінальному та кримінально-процесуальному законодавству деяких країн Європи поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» практично не відоме. Однак, схожим за правовими наслідками є інститут відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила злочин, за наявності підстав та умов, закріплених в законодавстві. Цей інститут є, по суті, можливістю уникнути кримінального покарання у випадку, якщо компетентний орган чи посадова особа визнає недоцільним притягнення винного до відповідальності або встановить відсутність у справі публічного інтересу.

В законодавстві окремих європейських держав підставами відмови від кримінального переслідування є, зокрема, сплив строків давності вчинення злочину, недоцільність переслідування, відмова з застосуванням попередження, відмова у зв'язку з малозначними додатковими покараннями, відмова з застосуванням кримінального припису. Застосування такого припису передбачає, що до того часу, поки рішення про відкриття провадження ще не було прийняте, компетентна особа може запропонувати правопорушнику взяти на себе низку зобов'язань та виконувати їх протягом певного періоду часу для доведення свого виправлення. Неухильне і повне виконання таких обов'язків позбавляє державу права на подальше кримінальне переслідування особи за вчинення злочину.

Хоча такий інститут не застосовується в кримінальному праві України, проте вважаємо, що його дослідження має науковий інтерес із позиції покладення на особу, до якої застосовується звільнення від відповідальності, обов'язків, не пов'язаних з відшкодуванням спричинених збитків. Так, як і у випадках обґрунтування доцільності впровадження в українське законодавство такої підстави, як звільнення від кримінальної відповідальності з притягненням до адміністративної відповідальності, покладення на особу додаткових зобов'язань, у випадку невиконання яких остання може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, є гарантією «непорушення» законодавства як у період дії накладених обмежень, так і запобігання майбутній протиправній поведінці винного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про питання Комісії з питань правової реформи : Указ Президента України від 07.08.2019 № 584/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019> (дата звернення: 22.01.2020).
2. Богатирьов І. Г. Злочинність в кримінологічному вимірі: актуальні проблеми сучасності. *Всеукраїнські правові наукові читання* : зб. матеріалів конф. (19.10.2017, м. Вінниця) / відп. ред. А. Є. Шевченко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 44-47.
3. Батан Ю. Д. Про юридичну базу реалізації превенції: чи можна вважати конституцію законом про профілактику? *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 1. С. 7-13.
4. Дідківська Г. В. Органи державної влади як суб'єкти запобігання організованій злочинності. *Актуальні питання кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25.05.2018, м. Дніпро) / відп. ред. В. В. Шаблистий. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 50-52.
5. Батан Ю. Д. До питання про місце превенції у правовому регулюванні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 25–31.
6. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. Москва : Наука, 1974. 230 с.
7. Уголовное право на современном этапе: Проблемы преступления и наказания / под ред. Н. А. Беляева и др. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Пб. ун-та, 1992. 420 с.
8. Энциклопедия уголовного права. В 35 т. Т. 10. Освобождение от уголовной ответственности и наказания / под ред. В. Б. Малинина. Санкт-Петербург : Издание профессора Малинина, 2008. 890 с.
9. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : монография. Москва : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2002. 279 с.

10. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : «Центр навчальної літератури», 2004. 296 с.
11. Ендольцева А. В. Институт освобождения от уголовной ответственности: проблемы и пути их решения : монография. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. 231 с.
12. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05> (дата звернення: 20.01.2020).
13. Батан Ю. Д., Гуменюк А. С. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності: перспективи вдосконалення. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. № 73. С. 23-31.
14. Степаненко О. В. Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2017. 249 с.
15. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.01.2020).
16. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.
17. Кримінальне право України : навч.-метод. посібник / за ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Юридична література, 2014. 612 с
18. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 711 с.
19. Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 22.12.2016. URL : <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111527> (дата звернення: 12.01.2020).
20. Уголовный кодекс Республики Молдова от 18.04.2002. URL : https://www.legislationline.org/download/action/download/id/7411/file/Moldova_CC_2002_am03.2017_ru.pdf (дата звернення: 12.01.2020).

21. Уголовный кодекс Республики Туркменистан от 12.06.1997. URL : https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6475/file/Turkmenistan_CC_am2013_ru.pdf (дата звернения: 12.01.2020).
22. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова от 14.03.2003. URL : <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/22421> (дата звернения: 12.01.2020).
23. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 03.06.2014. URL : https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6354/file/Kazakhstan_C_2014_am2016_ru.pdf (дата обращения: 15.01.2020).
24. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999. URL : https://www.legislationline.org/download/action/download/id/7880/file/Belarus_CC_am2017_ru.pdf (дата обращения: 18.01.2020).
25. Уголовный кодекс Российской Федерации от 24.05.1996. URL : <https://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/22436> (дата обращения: 18.01.2020).
26. Wetboek van Strafrecht Kingdom of the Netheklands van 03.04.1881. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2015-0-01> (accessed: 28.01.2020).
27. Головки Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2002. 544 с.
28. Бойльке В. Уголовно-процессуальное право ФРГ : учебник для студентов юридических факультетов. Красноярск : РУМЦ ЮО, 2004. 352 с.
29. Strafprozessordnung (StPO) – научно-практический комментарий и перевод закона. Magdeburg : Universitätsverlag Potsdam, 2012. 408 с.
30. Criminal Procedure Code of the French Republic from 01.01.1982. URL: https://www.legislationline.org/download/action/download/id/6383/file/France_CPC_am2016_fr.pdf (accessed: 30.01.2020).

31. Police cautions replaced with punitive sanctions for three English forces. *The Guardian*. 2020. URL: <https://www.theguardian.com/law/2014/nov/01/police-cautions-abolished-staffordshire-west-yorkshire-leicestershire-forces-chris-grayling> (accessed: 30.01.2020).

32. Леблуа-Аппе Ж. Договорные процедуры в уголовном процессе Франции. *Право и политика*. 2003. № 11. С. 83-86.

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження. Однією з гарантій функціонування сучасного демократичного суспільства є вчасне виявлення правопорушників, які вчинили суспільно небезпечні діяння, і притягнення їх до відповідальності. Кримінальна відповідальність у вигляді конкретного виду покарання служить уроком не тільки для злочинця, а й прикладом для всіх інших членів соціуму. Проте, не завжди необхідно піддавати особу негативному державному осуду за вчинене, адже, за наявності певних обставин, доцільніше застосувати до неї звільнення від кримінальної відповідальності. Саме тому цей інститут відіграє важливе значення на шляху досягнення цілей кримінального закону.

Указом Президента України від 7 серпня 2019 року № 584/2019 затверджено Положення про Комісію з питань правової реформи та її персональний склад. Відповідно до пп. 2 п. 4 вказаного Положення, одним із її завдань є підготовка й узагальнення пропозицій стосовно змін до, зокрема, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства. Робоча група з питань розвитку кримінального права є однією з шести утворюваних у складі Комісії з питань правової реформи (п. 9 Положення) [1]. У зв'язку з цим актуальними є наукові напрацювання з окремих питань розвитку кримінального права, що можуть стати основою для кримінально-правового нормотворення вже в короткостроковій перспективі. Окремі з таких проблемних питань належать до інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Порівняльно-правовий аспект дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє з'ясувати, яким чином цей інститут функціонує та застосовується у різних державах та, на основі цього, виокремити можливі шляхи удосконалення досліджуваного інституту в Україні за допомогою запозичення відповідного зарубіжного досвіду. З огляду на це, ця тема є актуальною.

Об'єктом роботи є інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Предметом дослідження є порівняльно-правовий аспект інституту звільнення від кримінальної відповідальності (на прикладі права України та пострадянських і окремих європейських держав).

Метою наукового дослідження є виявлення недоліків правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності та формулювання пропозицій для його вдосконалення на основі порівняння українського та зарубіжного досвіду функціонування норм досліджуваного інституту.

Відповідно до мети дослідження, поставлено такі **завдання**:

- 1) визначити основні підходи до поняття звільнення від кримінальної відповідальності та сформулювати дефініцію цього поняття;
- 2) окреслити видову характеристику звільнення від кримінальної відповідальності;
- 3) охарактеризувати норми, за допомогою яких здійснюється правове регулювання звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві пострадянських країн;
- 4) на основі порівняння норм про звільнення від кримінальної відповідальності національного законодавства з нормами законодавства інших пострадянських країн, виокремити можливі шляхи удосконалення норм законодавства України про звільнення від кримінальної відповідальності;
- 5) висвітлити положення законодавства деяких європейських країн щодо звільнення від кримінальної відповідальності;
- 6) на основі порівняльно-правового аналізу норм кримінального законодавства України та деяких країн Європи, запропонувати шляхи удосконалення норм про звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві України.

Відповідно до поставлених мети та завдань була обрана **методологічна основа** дослідження. Використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Діалектичний метод, зокрема, був застосований під час аналізу базових теоретичних даних про досліджуваний інститут. Застосування аналітичного методу виражається в узагальненні позицій вчених щодо звільнення від

кримінальної відповідальності. Порівняльно-правовий (компаративістський) метод застосовувався під час дослідження норм про звільнення від кримінальної відповідальності у законодавстві України, інших пострадянських країн та деяких країн Європи і з'ясуванні спільних та відмінних рис звільнення від кримінальної відповідальності в національному праві та праві зарубіжних країн. За допомогою формально-логічного методу проаналізовано норми чинного законодавства України та інших країн, та, з використанням методу моделювання, запропоновано пропозиції щодо вдосконалення норм, якими регулюється інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Теоретичну основу дослідження складають норми національного законодавства України та законодавства зарубіжних країн, а також праці науковців, як вітчизняних, так і іноземних. У різні періоди розвитку науки кримінального права багато відомих вчених приділяли увагу дослідженню інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема Х. Д. Алікперов, П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. С. Єгоров, С. Г. Келіна, О. В. Ковітіді, О. С. Козак, О. М. Лемешко, В. Т. Маляренко, Т. Б. Ніколаєнко, В. Ч. Песлякас, П. В. Хряпінський, В. І. Чижаєв, С. С. Яценко та інші.

Наукова новизна дослідження. У роботі, на основі порівняння норм національного законодавства України, законодавства пострадянських та деяких європейських держав, запропоновані можливі шляхи удосконалення правової регламентації інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Україні.

Теоретична значимість проведеного дослідження полягає у тому, що описані проблемні аспекти функціонування інституту звільнення від кримінальної відповідальності та запропоновані шляхи їхнього вирішення, сприятимуть розвитку доктрини порівняльного кримінального права та кримінального права України у сфері застосування заходів, альтернативних кримінальному покаранню.

Практичне значення одержаних результатів. Результати наукового дослідження можуть бути використані для удосконалення норм законодавства України про звільнення від кримінальної відповідальності. Крім цього,

положення роботи можуть слугувати підставою для розроблення спецкурсів для бакалаврантів і магістрантів спеціальностей «Міжнародне право», «Право» та «Правоохоронна діяльність», які стосуються більш детального вивчення звільнення від кримінальної відповідальності, у тому числі регулювання цього інституту в зарубіжних країнах, а також можуть використовуватися під час викладання дисциплін «Порівняльне кримінальне право», «Кримінальне право зарубіжних країн», «Кримінальне право України» тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження опубліковано у фаховому виданні «Журнал східноєвропейського права» (№ 73, 2020 р.). Положення й висновки, наведені в дослідженні, також обговорено на Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів «Верховенство права очима правників-початківців» (2018 р.), де автор виступив із доповіддю (*сканкопії статті та тез додаються*). **Впровадження результатів** наукової роботи здійснюється у діяльності громадської організації «ГРОМАДЯНСЬКИЙ ЦЕНТР ПРАВОВИХ ІНІЦІАТИВ» з огляду на те, що результати вказаного дослідження містять низку наукових та практичних положень, які є суттєвими у діяльності громадської організації як суб'єкта правових відносин, а також суб'єкта правотворчості.

Структура наукової роботи обумовлена метою та завданнями дослідження та складається зі вступу, двох розділів, які містять в собі чотири підрозділи, висновків та списку використаних джерел.